

פרשת וישב

ויַכַּר יְהוּדָה וַיֵּאמֶר צְדָקָה מִמְּנִי (לח, כו)

תן לו "את שלו"!

ידוע שתורתנו היקרה נדרשת בַּפְּנִים רבות ובפרד"ס חלקים, וסודות רבים גנוזים בכל מילה ואות שבתורה. האמת היא שלא רק 'באותיות התורה' רמזים סודות, אלא אפילו 'בתגים' שעל האותיות רמזים סודות עמוקים - כפי שמצאנו במדרש שר' עקיבא היה דורש 'כְּתָרִי אותיות' (מנחות כ"ט ע"ב, והובא בשינוי נוסחה בילקו"ש שמות רמז קע"ג), אלא שזה עוד לא הכל.

משום שהתורה נדרשת גם בחילופי אותיות ואפילו חילופי ניקוד כאשר "מיקום" הניקוד או האות מרמזים על דבר מסוים, וכאשר הניקוד מוחלף בין האותיות - מתקבל באותם מילים "חידוש נוסף". רוצים דוגמא נפלאה לכך? אל דאגה, הדוגמא מאוד קרובה, היא נמצאת בפרשה שלנו. היכן?

בפסוק הנ"ל שבראש המאמר המופיע לגבי "מעשה יהודה ותמר" מוזכרות המילים "צְדָקָה מִמְּנִי", וביאורם הוא "שיהודה הודה לתמר על עניין מסוים וְהִצְדִּיק את דבריה". עד כאן "ביאור העניין" המונח במילים "צְדָקָה מִמְּנִי".

אך כאשר מחליפים את הניקוד שבין האות צ' לאות ד' אזי במקום המילים צְדָקָה מִמְּנִי מתקבלות המילים צְדָקָה מִמְּנִי, ובהם טמון המסר הנפלא הבא: פעמים שלאדם הנותן צדקה יש באותו רגע הרגשה שהוא מאבד חתיכה מרכושו למען המצווה, ואין לו ספק שאותם מטבעות שהוא נתן לצדקה - הם בעצם הקרבה וויתור על חלק מִמְּמוֹנוֹ. בא הבורא בפרשתנו ומגלה לאותו אדם יסוד נפלא:

צְדָקָה - מִמְּנִי! מושיקו, הידעת?! דע לך שבשעה שקצבתי לך את כמות הממון שתהיה לך לקחתי בחשבון גם את כל הצדקות שאתה אמור להפריש - ומימנתי לך גם את "ההוצאה הזו", ובעצם אתה לא נותן משלך - אלא משלי.

במילים אחרות: מושיקו החמוד, עליך להבין שבארנק שלך יש "פיקדון" השייך לאותו עני העומד מולך, וכאשר הינך נותן צדקה כפי כוחך אתה בעצם מחזיר את הפיקדון לבעליו האמיתיים. שהרי אני נתתי לך את אותו ממון כדי שתעביר אתו הלאה לאדם הזקוק לו, אלא שהשתמשתי בכך בתור "צינור" ושליח כדי לזכות אותך במצווה היקרה הנקראת "צדקה".

היסוד הזה מעוגן באור החיים הקדוש על הפסוק "אִם כֶּסֶף תִּלְוָה אֶת עַמִּי אֶת הָעֶבֶי עִמָּךְ לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה" (שמות כ"ב כ"ד), שם שואל האור החיים כך:

יש כלל ידוע בתורה שכל פסוק שכתוב בו אִם רווח - זה אומר שלא מדובר במצווה שחובה לקיים, אלא במצווה שתלויה ברצון האדם. אם ירצה האדם יְקַיֵּמְנָה וייטול שכר, ואם לא - הרשות בידו להתעלם מהמצווה. כלל זה נאמר בכל התורה חוץ משלושה מקומות שבהם התורה השתמשה במילה אִם, ולמרות זאת אין הכוונה שם שהדבר תלוי ברצון האדם - אלא האדם מחויב לקיים את אותה מצווה בעל כורחו, ואחד משלושת המקומות הללו זו "מצוות הלוואה" אשר כתבה בה התורה אִם כֶּסֶף תִּלְוָה אֶת עַמִּי.

ושואל האור החיים הקדוש: אם באמת מצוות הלוואה זו מצווה שחובה לבצעה - ולא מדובר במצווה על בסיס "בחירה חופשית", אם כן מדוע כתבה בה התורה את המילה אִם? ועונה האור החיים את התירוץ הבא: בורא עולם אוהב את הבריות וחפץ לזון את כולם בכבוד ובשלמות. אלא שפעמים האדם חוטא ומכתיים את נשמתו. מה עושה הבורא כדי לנקות את נשמתו של אותו חוטא?

פרשת וישב

במקום לשלוח לו את מזונו בכבוד - מכביד עליו ה' את עול הפרנסה ומצריך אותו לחזר על הפתחים ולבקש צדקה, ועל ידי אותו צער נמחלים חטאיו של אותו חוטא. לאחר ההקדמה הזו, מפרש האור החיים את הפסוק כך:

אם כֶסֶף - אם רואה האדם שיש לו כסף יותר מכדי צרכיו וסך הוצאותיו, למה ניתן לו אותו כסף? לאיזו מטרה נשגבה?

תְּלוּהָ אֶת עַמִּי - מטרת אותה "יתרת הכנסה" לעשות צדקות ולהלוות לעני ולדרך...
 אֶת הָעֵבִי - עִמָּךְ - אותו ממון מיותר שקיבלת הוא ממונו של העני הנמצא עמך, ומה שאתה בותן לו זה בעצם שלו על פי דין - רק שהבורא השתמש בך בתור צינור להעביר לאותו עני "את שלו". לכן...
 לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה - אל תתגאה ואל תתנשא על אותו עני בזמן מתן ההלוואה או הצדקה, שהרי בעצם הינך ממלא את חובתך בלבד - ובסך הכל אתה פורע לו את פקדונו.

עד כאן ביאורו הנפלא של רבינו האור החיים, ואת דבריו הקדושים ניתן לסכם בשתי המילים צְדָקָה - מְמָנִי, וכפי שראינו בראש המאמר.

רווח ברשות הרבים וברשות היחיד וברשות בעל הבית והקוראים - נמריא עוד קצת ונגלה ממתק נפלא שרבים לא יודעים על קיומו.

בזוהר הקדוש (וירא ק"ד ע"א) כותב רבי אלעזר את הדברים הבאים:
 רווח בשעה שהקדוש ברוך הוא אוהב איזה אדם, הוא שולח לו מתנה. מהי המתנה? "עני!" כדי שיזכה על ידי הצדקה שיתן לו וימשך עליו חוט של חסד, וכאשר יבוא לעולם חלילה איזה נזק או צרה - יהיה מוגן אותו נותן צדקה, ואף אחד לא יוכל להזיקו.

לא יאומן! שמעתם את התגלית? הבנתם מהי המתנה שהבורא נותן לאדם? "עני!"

כאשר מגיע אליך עני ומבקש ממך צדקה - דע לך שבאותו רגע בורא עולם אוהב אותך והוא שולח לך מתנה נפלאה - וזו הצדקה שכעת הזדמנה לך, אשר באמצעותה הינך מושך עליך חוט של חסד (רחמים) ומבצע "ביטוח מלא" אשר יעמוד לך בעת צרה ויציל אותך מכל תקלה.

חלמתם שזה עד כדי כך? לא רק שהעני אינו מטרד ועול, אלא הוא בעצם הנשיקה והמתנה שבורא עולם נותן לאדם. אלא מה, כאשר מגיע עני אל האדם ומבקש ממנו צדקה, באותו רגע היצר מזכיר לאדם שהדולר ירד, שהמע"מ עלה, שהרכב צריך לעבור שְׁדָרוּג... פתאום אין לאדם כסף לצדקה והוא פותר את העני עם איזה שקל, ואם הוא לארג' יש לו לב רחמן כמו אברהם אבינו - אז הוא מגדיל את "המענק" לסכום ענק ונותן שקל וחצי, ואם המקרה ממש נוגע לליבו - אז הוא שולף סכום עתק ונותן שתי שקלים, אותו אלמוני בטוח שזה מה שבאפשרותו לתת לדלפוני.

אבל...

לאחר מכן פלמוני נכנס לחנות ולוקח עגלה, ומתחיל להעמיס מכל טוב מצרים. אוכל, ממתקים, פינוקים, הוא מכניס לעגלה מכל הבא ליד וכפי תאוות ליבו, לאחר מכן הוא מגיע לקופה וממתין לתורו. לפתע מכריזים ברמקול שיש מבצע במחלקת ירקות ויש הנחה של 30% על הכל. באותו רגע האנדרלין מתגבר בגופו של פלמוני והוא שועט לכיוון הירקות ומעמיס בעגלתו שקיות נוספות... פתאום לו כסף לכל המבצעים... מתברר שהוא לא חי בדיוק על השקלים...

פרשת וישב

פלמוני זה אולי דוגמא קיצונית, אך המציאות שמאחריה משקפת את כולנו אם מעט ואם הרבה. אנחנו לא נותנים צדקה "כפי כוחנו" באמת, שהרי מתברר שכאשר מתחשק לנו אנחנו יכולים לשלוף מהארנק עוד קצת. אם כן מדוע אנחנו לא שולפים מהארנק עוד קצת לכבוד מצוות צדקה? משום שאיננו חיים את המושג צְדָקָה - מְנִי. באיזה שהוא מקום בלב יש לנו הרגשה של "הפסד" ואנו בטוחים שהצדקה באה על חשבוננו, לכן פתאום אין לנו אפשרויות.

שאלה קטנטונת: אתרוג יקר קונים? מצות מהודרות משקיעים? תפילין מפוארות מחפשים? אז למה אנחנו לא מהדרים גם במצוות צדקה? מדוע דווקא שם אנחנו נחסמים? מה גם שראינו בזוהר שרבי אלעזר מצהיר שהצדקה היא ביטוח של האדם, ואין ספק שכמו שבעולמנו הדל יש "רמות" לביטוח (יש ביטוח מקיף, ויש צד ג'...) אין ספק שגם בצדקה נמצא הקטלוג והסולם הזה, ומי שנותן כהוגן כפי כוחו "באמת" - אזי הוא זוכה לביטוח מושלם. מצד שני מי שנותן עם חצי לב וחצי עין וחצי מטבע, אין ספק שהביטוח שהוא עושה לעצמו יהיה בהתאם. לא חבל.

אלא מה, אומר אדם לעצמו: אם אני אתן לכולם, בסוף אני אצטרך בעצמי להסתובב ולחזר על הפתחים. אם כן מדוע שאתן צדקה? האין זה שיקול נכון? צר לנו לאכזב את אותם מתוקים החושבים כך, ורצוננו לגלות להם הפתעה שגילה לנו מר"ן הבית יוסף בשולחנו הטהור, שם כתב כך:

לעולם אין אדם מְעַנֵּי מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה (שו"ע יו"ד רמ"ז ב').

רבינו השולחן ערוך מגלה לנו שמי שנותן צדקה מובטח לו שלא יהיה עני בגלל זה, ולא יגרם לו כל רע. אלא שזה עוד לא הכל. מה כוונת המשורר?

ידוע הדבר ומפורסם העניין 'שבשולחן ערוך' אין מילה מיותרת. אם כן מדוע נקט כאן השולחן ערוך את המילה "לעולם"? התשובה היא חד משמעית! לעולם... בכל מצב... יהיה מה שיהיה... מי שיתן צדקה מכל הלב ויתאמץ במצווה יקרה זו, יש לו הבטחה שלא יהיה עני ולא יארע לו כל נזק מכך.

[כמובן שלא מדובר על "מתאבד" השרוי בחובות ואין לו במה לפרנס את בני ביתו ומחלק צ'קים פתוחים לכל נצרך, אלא מדובר על אדם שכן יכול להתאמץ - ויש בידו ממון "מְעַבֵּר" לכדי חיותו].

הבעיה היא שאנשים רבים לא למדו את הסוגיה ואין הם יודעים עד כמה נשגבה מעלת הצדקה ועד כמה גבוהה היא בשמים, ומשום כך ראוי שנעלה כאן כמה משפטים מהלכות צדקה אשר באמצעותם נוכל להפנים יותר את עוצמת מצווה יקרה זו, וכדלהלן:

* מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד... וכל המעלים עיניו מְמַנֶּה נקרא בליעל, וכאילו עובד עבודת כוכבים, ומאד יש ליזהר בה כי אפשר שיבוא לידי שפיכות דמים... כמו שהיה במעשה עם נחום איש גם זו (יו"ד רמ"ז א').

* לעולם אין אדם מְעַנֵּי מהצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה (יו"ד רמ"ז ב').

* הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב - תציל ממוות, וכל המרחם על העניים הקב"ה מרחם עליו (יו"ד רמ"ז א').

* יתן האדם על לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקדוש ברוך הוא, וכמו שהוא מבקש שהקדוש ברוך הוא ישמע שוועתו - כך הוא ישמע שוועת עניים (יו"ד רמ"ז ג').

* גם יתן אל לבו כי הוא גלגל החוזר בעולם וסוף האדם שיבוא הוא או בנו... לידי מדה זו [ויצטרכו צדקה] וכל המרחם על אחרים - מרחמין עליו [שלא יזדקק לבריות] (יו"ד רמ"ז ג').

* כל אדם חייב ליתן צדקה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו (יו"ד רמ"ח א').

פרשת וישב

* צריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות, בשמחה ובטוב לבב, ואם נתנה בפנים זועפות ורעות הפסיד זכותו (יו"ד רמ"ט ט'ג').

* אם שאל לו העני ואין לו מה יתן לו, לא יגער בו... אלא יפייסנו בדברים ויראה לבו הטוב שרצונו ליתן לו אלא שאין ידו משגת (יו"ד רמ"ט ט'ד').

* אסור להחזיר העני השואל [המבקש] ריקם. אפילו אין, נותן לו רק גרוגרת אחת \פרוטה אחת] (יו"ד רמ"ט ט'ד').

* אם יכול לעשות לאחרים שיתנו, [לגרום לאחרים שיתנו צדקה] שכרו גדול... (יו"ד רמ"ט ט'ה').

אכן הצדקה כל כך גבוהה בשמים וחיונית מאוד לאדם העני, ואשרי המקיים את המצווה הזו בהידור, רב שכרו ורבה מעלתו בזה ובבא.

כעת המקום לציין שלמרות שניסינו קצת לעמוד על מעלתה ורוממותה של הצדקה, עדין יש איזונקודת חן קטנטונת שהגמרא מחכימה אותנו בה, ולא כולם מודעים לה:

הגמרא (כתובות ס"ז:) מביאה מעשה על הלל הזקן שהיה מטפל באופן קבוע בעשיר שירד מנכסיו ודאג לו בכל יום לכל צרכיו שהורגל בהם, ואחד מצרכיו היה "סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו". פשוט לאיש הזה היה חסר הכבוד הרב שהיה מנת חלקו בימי עושרו נוחם עדן, והלל הצדיק דאג להשלים לו את החסר הזה מידי יום].